EL PAPER DE LES INSTITUCIONS RELIGIOSES EN EL MÓN DEL CRÈDIT

INTRODUCCIÓ

En el decurs de l'Antic Règim, la religiositat impregnava tots els àmbits de la vida. Qualsevol infortuni familiar era interpretat sota els designis de la voluntat divina. Unes males collites, un temporal o una sequera eren atribuïts als pecats comesos pels mortals. En aquests casos, calia recórrer al rector, al qual es demanava amb clemència i pietat l'organització d'una processó per acabar amb aquella dilatada secada o temuda pestilència.

En el fons, la religió amarava la visió del món i la vida quotidiana de la societat de l'Antic Règim.[1] A tot això, calia afegir un fet tant o més rellevant com l'existència d'uns lligams molt estrets o regulars entre la pagesia de mas i els estrats més benestants de la societat amb el sector eclesiàstic. En molts casos, l'Església oferia una alternativa «econòmica» als cabalers de les «cases» d'hereu únic, en forma de carreres eclesiàstiques, ingressos en un o altre orde religiós, beneficis eclesiàstics i clausures conventuals.

Al marge d'aquests vincles familiars, el rector de la parròquia s'erigia en l'auxili espiritual de la població. El rector era present en els esdeveniments més importants de la vida d'una família: el baptisme, la primera comunió, el matrimoni i l'extremunció. En aquelles comunitats més petites, fins i tot, assumia les funcions pròpies del notari. Ell mateix redactava les últimes voluntats del moribund o procedia a inventariar els béns del difunt.

Malgrat esdevenir el punt de referència espiritual de la comunitat, l'Església s'encarregava d'altres tasques de caire més terrenals. L'estudi de les seves rendes permet aproximar-nos al seu patrimoni immobiliari i a la seva política inversora: lloguers i arrendaments de camps i heretats, misses ordinàries, bací d'ànimes, processons, terços o lluïsmes, delmes, primícies, entre d'altres.

Amb tot, al costat d'aquests ingressos, el préstec de diners es va configurar en una part important de l'ingrés eclesiàstic. Tanmateix, calia que alguns grups socials patissin dèficits crònics o estructurals que els aboquessin a endeutar-se permanentment i amb mecanismes de perpetuació d'aquest. Solament així, els censals complien la seva funció de xuclar la renda.

La importància de l'Església com a principal institució censalista del set-cents ha estat ressenyada per nombrosos historiadors com Llorenç Ferrer, Enric Tello, Jaume Dantí, Valentí Gual o Joan Giménez Blasco. Tanmateix, no disposem d'estudis que analitzin l'evolució del paper de les institucions religioses com a subministradores de crèdit en el decurs dels segles moderns. En aquest sentit, l'objectiu de la comunicació que presentem a la *XXVII Sessió d'Estudis Mataronins* consistirà en analitzar el paper de l'Església dins l'anomenada teranyina dels deutes.

Cronològicament, s'ha circumscrit l'anàlisi als períodes 1660-1700 i 1775-1800. El fet d'haver recorregut a una cronologia de llarga durada ens ha de permetre copsar l'evolució de les institucions religioses com a creditores. Així mateix, la darrera fase objecte d'anàlisi se situa en les dates en què es va produir la reducció dels interessos de les pensions dels censals morts. Caldrà copsar quins efectes va tenir aquesta reglamentació sobre aquest instrument creditor i quina influència va exercir sobre l'Església.

Des del punt de vista geogràfic, són objecte d'anàlisi quatre poblacions amb uns perfils econòmics divergents; dues econòmicament més agràries, com Vilassar i Llavaneres; i dues econòmicament més mercantils, com Arenys de Mar i Canet. Aquest contrast ha de permetre esbrinar si s'aprecien alteracions significatives en el paper creditor de l'Església sobre aquests dos submóns.

Si tradicionalment la bibliografia ha analitzat l'endeutament a través del llibre del cadastre,[2] dels inventaris postmortem,[3] documentació familiar,[4] llibretes de censals i censos de l'Església,[5] així com llibres del clavari,[6] en el nostre cas ens proposem atansar-nos a aquest tema a partir dels manuals notarials[7] i del llibre del clavari d'Arenys de Mar. Malgrat que el buidatge dels protocols notarials requereix una anàlisi més minuciosa, és possiblement un dels mitjans més representatius per conèixer l'abast del crèdit dins les societats modernistes. Finalment, la bibliografia ha focalitzat, sovint, el seu interès en un sistema d'endeutament, preferentment, el censal mort. Aquest fet pot distorsionar els resultats obtinguts, ja que el deute hauria d'ésser analitzat globalment. Tal com diu Enric Tello, l'endeutament seria una espessa teranyina en la qual debitoris, censals morts, violaris, vendes a carta de gràcia i compravendes per deutes estarien estretament interrelacionats. Seria difícil precisar quan s'hauria iniciat la roda dels deutes. En aquest sentit, tot i que hem centrat la nostra atenció sobre els censals morts, analitzarem, també, el paper de l'Església com a creditora d'altres instruments creditors.

LA RODA DELS DEUTES: DEBITORIS, CENSALS MORTS, VIOLARIS, VCG I COMPRAVENDES

Quan un pagès o un mariner necessitava diners, podia recórrer a la contractació de diferents sistemes creditors (debitoris, censals morts, violaris, vendes a carta de gràcia o compravendes). El recurs a un o altre sistema estava condicionat per la gravetat de la situació.

El debitori podia simbolitzar el primer pas cap a la roda dels deutes. Era un contracte a través del qual el deutor reconeixia que devia una quantitat superior a la lliurada pel creditor. D'aquesta manera, es defugia la prohibició de la usura. Generalment, la durada del préstec era curta. El censal mort i el violari representaven el segon pas. Davant la impossibilitat de fer front al deute, el pagès signava un censal mort o un violari per poder lluir el debitori creat anteriorment.

A causa de la interdicció de l'Església, s'estimulava una venda en els censals morts i violaris: qui rebia els diners venia, a qui els hi deixava, el dret a cobrar un interès, i qui deixava els diners comprava el dret a cobrar l'interès, anomenat pensió. Tot i que el censal mort i violari compartien la mateixa filosofia, hi havia un aspecte que els diferenciava: la durada. El censal mort gaudia d'un caràcter indefinit. Tot i això, es va introduir el pacte de millora segons el qual, després d'uns anys determinats, quatre o cinc, el censatari estava obligat a donar més fiances o bé a augmentar la hipoteca. Per contra, el violari posseïa una data de caducitat, la vida d'una o dues persones. Aquest fet ocasionava que l'interès del violari fos sensiblement superior.

El censal va tenir el seu origen al segle XIV, quan es va imposar l'economia monetària i les institucions municipals van recórrer a aquests crèdits per fer front als seus deutes.[8] En canvi, es considera que l'inici de la seva davallada s'ha de datar pels volts del 1750, quan el monarca Ferran VI va determinar la reducció de l'interès del censal del 5 al 3% a tots els territoris de la Corona d'Aragó. Prèviament, al 1705, ja s'havia dut a terme aquesta llei a la Corona de Castella:

> «Que en todo el distrito, y provincias de mi Corona de Aragón se observe la referida pragmática sanción de veinte y tres de febrero de mil setecientos y cinco, sobre la minoración de réditos de los censos redimibles y al quitar, como en ella se previene; y para su mejor inteligencia y cumplimiento, declaro que la reducción de cinc a tres por ciento se ha de entender en todos los censos consignativos reales, personales o mixtos que estuvieran creados o se fundaran adelante sin embargo de cualquiere firmezas, cláusulas y pactos que tengan sus escrituras, aunque sea el reservativo de dominio que se practica en algunos territorios».[9]

Segons Enric Tello,[10] l'ensorrament del sistema censalista va començar amb la «vaga de pensions», iniciada pels censataris amb la Guerra del Francès i va finalitzar amb la crisi de la monarquia absoluta, amb la mort de Ferran VII. Caldrà analitzar els efectes que va tenir la pragmàtica del 1750 sobre la contractació de nous censals i quina va ser l'evolució del violari respecte al censal mort al Maresme.

La venda a carta de gràcia representava un agreujament de la situació econòmica del deutor. El pagès ofegat pels deutes, més un cúmul de circumstàncies adverses, havia de vendre a carta de gràcia una part del seu patrimoni. Malgrat tot, no suposava la pèrdua definitiva de l'immoble empenyorat, ja que hi havia

l'esperança de poder-lo recuperar en unes circumstàncies més favorables. Amb tot, una bona part de les vendes a carta de gràcia acabaven amb la venda posterior del dret de lluir i de quitar, és a dir, la pèrdua definitiva de la peça de terra o de la casa empenyorada. En altres casos, el pagès optava directament per la venda perpètua.

Així, doncs, cada mecanisme creditor oferia les seves pròpies especificitats. Les compravendes i les vendes a carta de gràcia van esdevenir els instruments idonis per apropiar-se de determinades peces de terra a un preu més baix. Així, pagesos benestants, comerciants, notaris o doctors en medecina van utilitzar, profusament, aquest mitjà per apropiar-se de parcel·les de terres i masos dels grups més endeutats. En canvi, dins tota l'amalgama de sistemes creditors, tal com assenyala Giménez Blasco,[11] el censal mort es va perfilar en l'instrument d'inversió/crèdit universal per aquells que cercaven la seguretat i l'estabilitat dels seus excedents monetaris. Aquesta filosofia s'enquadrava bastant amb el tarannà de les institucions religioses, com es tindrà ocasió de comprovar tot seguit.

Des del punt de vista dels sistemes creditors més arrelats, la seva anàlisi revela uns resultats força interessants. Així, al llarg dels segles XVII i XVIII, el debitori va anar perdent progressivament importància. En canvi, els censals morts i les compravendes van seguir una tendència ascendent. Sens dubte, l'important pes adquirit per les compravendes a les acaballes del mil set-cents evidenciava un agreujament de l'endeutament, atès que la contractació d'aquest instrument de crèdit anunciava la pèrdua definitiva d'una part del patrimoni del venedor.

Cal ressenyar la rellevància del censal mort en el darrer quart del mil set-cents. Aquesta transcendència resulta sorprenent, ja que alguns treballs sobre aquest període, com el de Llorenç Ferrer, han registrat un descens dels censals morts i un augment espectacular dels debitoris. Al Maresme, l'evolució va ser a la inversa: predomini inicial dels debitoris respecte als censals morts i preponderància posterior dels censals morts. Possiblement, el fet d'haver seleccionat una etapa en la qual es va produir un increment de la contractació de censals morts, segons ha remarcat Llorenç Ferrer, pugui justificar aquest contrast.

Si aquesta va ser l'evolució del conjunt de la comarca, l'anàlisi de cadascuna de les localitats de la mostra ha emfatitzat les diferències que hi havia entre els medis més agraris i els més mercantils. A Vilassar i a Sant Andreu de Llavaneres, la representació dels violaris i de les vendes a carta de gràcia va esdevenir força important, en contrast amb l'exigüitat d'Arenys de Mar i Canet. El violari es va perfilar com un mecanisme creditor obsolet a les demarcacions marineres, ja que, d'entrada, mai no va superar el 3%. En canvi, a Vilassar i a Sant Andreu de Llavaneres es registra la seva presència amb uns percentatges certament elevats, aproximadament un 20% fins al període 1660-1700. A partir del 1775-1800, no se'n comptabilitza cap.

EL PAPER DE LES INSTITUCIONS RELIGIOSES COM A SUBMINISTRADORES DE CRÈDIT

El recurs al deute va formar part de la quotidianitat dels homes de l'Antic Règim. No hi havia família que en un moment o altre de la seva vida no hagués hagut de recórrer a la contractació d'un crèdit. Qualsevol infortuni, la mort prematura del cap de casa, una malaltia, el dot d'una filla, unes males collites, el pagament del rescat d'un familiar captiu o, fins i tot, la compra d'un animal de tir o d'una barca abocava a l'endeutament. En aquest context, determinats membres de la societat es van especialitzar en el préstec de diners, atès que atresoraven importants capitals monetaris.

L'anàlisi de la sociologia del deute durant l'època moderna al Maresme ens revela que els pagesos, els mariners, els comerciants i les institucions religioses es van erigir en els principals creditors. Amb tot, dins aquest ventall, l'Església va sobresortir per oferir una trajectòria força il·lustrativa, atès que en el decurs dels segles moderns va anar guanyant terreny com a institució creditora.

Des del punt de vista dels diferents sistemes creditors, tot indica que el debitori va esdevenir el principal instrument inversor dels pagesos i els mariners, comerciants i professions liberals a les poblacions més rurals i més mercantils respectivament. En canvi, el censal mort es va associar a la parròquia, als convents i a les confraries arreu de la comarca, fins al punt que més d'un 60% dels censalistes del darrer quart del segle XVIII corresponien a una institució religiosa. En canvi, els principals compradors de béns immobles van ésser els pagesos i treballadors de Vilassar i Sant Andreu de Llavaneres, i els mariners i comerciants de Canet i Arenys de Mar.

L'ascens de l'Església com a subministradora de censals morts va ser gradual. Així, si a la segona meitat del sis-cents un 31% dels censals morts creats a la comarca procedien de capital eclesiàstic, a les acaballes del set-cents superava el 70%. Precisament, el fet més significatiu rau en què aquesta especialització sembla haver estat comuna a totes les poblacions de la comarca. Així, entre un 66% i un 77% dels censals morts consignats a Arenys de Mar, Canet, Vilassar i Llavaneres de les darreries del divuit tenien com a creditors institucions eclesiàstiques.

Sens dubte, aquesta línia ascendent testimonia que, en el decurs dels anys, l'Església maresmenca havia vist en el crèdit una via per rendibilitzar el seu capital. Probablement, aquesta hegemonia de les institucions religioses caldria atribuir-la a la greu penúria econòmica que les poblacions de Marina van patir a les acaballes del set-cents, a causa del bloqueig naval i les crisis finiseculars.[12]

Davant aquest context de penúria i misèria, l'Església es va configurar en una de les poques institucions capacitades per oferir crèdits. De bell antuvi, dins l'ampli ventall d'instruments creditors, les institucions religioses van manifestar

una especial predilecció pels censals morts. Així, sistemàticament, al llarg dels períodes i del conjunt de poblacions analitzats, les institucions eclesiàstiques van despuntar com a principals subministradores de censals morts. La preferència pels altres instruments creditors va ser poc significativa, ja que durant els segles XVII i XVIII no va arribar al 10%.

Aquesta predilecció de les institucions religioses cap als censals morts podria atribuir-se a dos motius. Per una banda, el crèdit hauria deixat de ser una inversió prou atractiva per a la resta de la societat en el transcurs dels anys. En realitat, no cal perdre de vista que, pels volts de 1750, els censals morts van patir una acusada reducció al 3%. Aquest fet hauria afavorit que determinats col·lectius haguessin reorientat els seus estalvis cap a inversions més rendibles. Per altra banda, la crisi finisecular del divuit podria haver propiciat que aquells grups tradicionalment creditors no haguessin pogut disposar de prou capital per deixar.

Precisament, els manuals notarials fan al·lusió a l'escassetat monetària que va predominar durant el darrer quart del divuit. Així, Teresa Auladell, vídua, de Llavaneres, puntualitza al 1795 que ha de recórrer a una compravenda per deutes, ja que «es el medi menos nosciu en estas circunstancias no trobanse qui dexa diners o bestreta a for de censals».[13] Davant aquesta afirmació, caldria plantejar-se si no hauria estat aquesta manca de capital, per part de la resta de la societat, una de la causes que explicaria la vinculació del censal mort a l'Església.

En aquest sentit, no sembla que l'Església hagués patit els efectes d'aquesta crisi econòmica. Tradicionalment, les institucions religioses, monestirs o parròquies van tendir a vehicular a través dels censals els seus excedents monetaris procedents dels dots de monges o bé de llegats pietosos. En aquells casos en què hom decidia llegar tots els seus béns per tal de fundar celebracions funeràries, la parròquia procedia a vendre a l'encant públic el patrimoni del difunt en produir-se la mort. En lloc de satisfer en efectiu la quantitat, els compradors constituïen un censal equivalent al valor de la compra, i es comprometien a satisfer al temple unes pensions anuals, generalment amb caràcter indefinit, si bé també es plantejava la possibilitat de poder amortitzar el capital.

La vinculació de l'Església amb els censals morts i violaris responia a una filosofia molt determinada. Les comunitats religioses, confraries, causes pies i hospitals preferien obtenir un ingrés permanent anual, tot i que aquestes rendes fossin més petites. Un bon exemple d'aquesta predilecció pels censals morts ens l'ofereix els comptes de la Confraria de la Minerva de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres. Els seus quaderns revelen que el cobrament de les pensions dels censals morts va constituir un dels ingressos més recurrents. L'any 1717, un 58% dels diners recaptats per aquesta Confraria provenia, precisament, d'aquest capítol.[14]

Tot i que la parròquia es va configurar en la principal subministradora de censals morts als seus feligresos, no s'ha de menystenir la influència exercida per

les altres parròquies veïnes. Per exemple, els pagesos i mariners de Canet acostumaven a endeutar-se no només amb la parròquia de Canet, sinó que també recorrien a les d'Arenys de Mar, Arenys de Munt, Palafolls, Caldes d'Estrac, Sant Cebrià de Vallalta, Pineda, Sant Iscle de Vallalta i Sant Pol en el decurs dels segles moderns. Al marge de les parròquies, hom acudia a l'ajut econòmic de les confraries, com la del Santíssim Sagrament de Canet o Sant Elm d'Arenys de Mar, dels convents, el de les Carmelites de Mataró, i dels hospitals, com el de Blanes. Hem localitzat, també, la contractació d'alguns censals morts amb l'orde de Sant Joan de Jerusalem i, finalment, amb el Capítol Catedralici de Girona.

Malgrat que l'Església va exercir, preferentment, de creditora de censals morts i violaris, no s'ha d'oblidar el seu pes com a adquiridora de béns immobles. Generalment, cal interpretar la compra de terres per part de les institucions eclesiàstiques com una conseqüència de l'endeutament via censals morts d'alguns censataris. El censal mort implicava una hipoteca de la generalitat de béns. Quan el censatari no podia fer front a les pensions per la via voluntària o executiva, el creditor –en aquest cas l'Església– s'apoderava del bé immoble. Tanmateix, la seva destinació no era revertir-li, sinó posar-lo de nou a la venda i el nou comprador s'encarregava de l'antic censal mort. En certa mesura, aquesta era una fórmula de revalorar el capital.

Tal com s'ha assenyalat anteriorment, el censal mort no constituïa un instrument creditor aïllat, sinó que es trobava immers dins una complexa teranyina, on debitoris, censals morts, violaris, vendes a carta de gràcia i compravendes per deutes s'entremesclaven. Només així es pot comprendre que, en determinats casos, la parròquia comprés a carta de gràcia o a perpetuïtat determinats béns immobles. Tot i així, l'estratègia de les institucions religioses es va distingir per prestar, preferentment, censals morts. Únicament, en casos excepcionals adquiria patrimoni.

Aquesta filosofia s'observa molt bé quan s'analitzen determinades compravendes per deutes i vendes a carta de gràcia. Així, per exemple, l'agost de 1778 Magí Roldos,[15] pagès de Vilassar, ven una vinya per tal de poder lluir nou censals morts valorats en 620 lliures i poder pagar les pensions retardades a la parròquia de Vilassar. Malgrat que el creditor dels diferents censals morts va ser sempre l'Església, Roldós va vendre la peça a un pescador de la mateixa població.

En el fons, cada col·lectiu professional mostrava una certa preferència per un determinat instrument creditor; l'Església pels censals morts, els comerciants i negociants pels debitoris, els pagesos per les vendes a carta de gràcia i, finalment, els notaris, els pagesos i els mercaders per les compravendes per deutes. La venda d'una vinya per part de Josep Borrell,[16] torner arenyenc de 1775, exemplifica aquesta casuística. En el document, Borrell assenyala que ven una peça de vinya per tal de poder lluir quatre debitoris a Narcís Boix, negociant arenyenc, i poder satisfer les pensions retardades de censals morts al rector d'Arenys de Mar. Finalment, el patrimoni del deutor recau a mans de Jaume Pasqual, negociant arenyenc.

Malgrat que l'Església hauria mostrat certes reticències a adquirir béns immobles, hem localitzat alguns casos en què la parròquia s'acaba apropiant d'una casa, una parcel·la de terra o bé d'un cens. Amb tot, quan les institucions religioses actuaven com a compradores de vendes a carta de gràcia o de vendes perpètues, acostumaven a adquirir censos. Així, al gener de 1662, Francesc Armengol,[17] boter de Vilassar, va vendre un cens sobre una vinya al rector de la parròquia de Vallgorguina, per tal de poder restituir el violari i les pensions que li devia.

Tanmateix, en altres casos, la parròquia s'acabava apropiant d'una casa o d'una parcel·la de vinya. Per exemple, al juny de 1600 Bernat Forns,[18] pagès de Vilassar, va vendre a carta de gràcia una casa amb la seva eixida al rector de la parròquia de Vilassar per fer front a algunes necessitats. L'agost de 1606 Gerard Carcereny,[19] sastre de Canet, signà una venda perpètua d'una peça de vinya amb el rector d'Arenys de Mar per fer front a unes necessitats i poder adquirir aliments.

Els resultats obtinguts per la bibliografia encaixen força amb els obtinguts al Maresme. Així, l'Església i totes les institucions religioses es varen perfilar com les principals subministradores de censals morts a bona part de la geografia catalana (Mataró, Bages, Segarra, Conca de Barberà) i espanyola (València, Aragó, Navarra). Per tant, tot i haver-nos aproximat al tema des d'un altre tipus de font documental, els resultats aconseguits confirmen la tendència apuntada per la bibliografia.

ELS CENSATARIS DE L'ESGLÉSIA

La xarxa censalista no estava concebuda com un sistema de crèdit, sinó com una forma d'extracció de renda que permetés mantenir els eclesiàstics. Demanava com a premissa l'existència d'uns grups socials que haguessin d'endeutar-se per poder-se reproduir socialment. De ben segur, sense les necessitats estructurals de crèdit dels pagesos, mariners i artesans, la xarxa no hauria tingut sentit.

El capital que alimentava la xarxa provenia exclusivament de les fundacions que es produïen a la mort dels individus.[20] La renda que s'havia de satisfer per celebrar-les anualment era capitalitzada i es convertia en una sessió de capital que després era incorporada a la xarxa. Generalment, eren els grups dominants i els fills segons d'aquests, col·locats com a eclesiàstics, que feien aquestes aportacions de capital.

Sens dubte, aquesta breu aproximació a la influència de l'Església maresmenca com a institució de crèdit, no pot concloure sense esmentar els principals destinataris d'aquests diners. Segons Llorenç Ferrer,[21] un dels mecanismes emprats per l'Església manresana per tal de garantir el cobrament de la renda va consistir a deixar els diners a persones solvents. L'increment de la població i de la diferenciació social van ocasionar un augment de les sol·licituds de crèdit. La

capacitat monetària de les institucions religioses per prestar va ser limitada i el crèdit es va orientar cap a individus amb capacitat econòmica, deixant de banda els grups econòmicament més febles, que varen haver de cercar altres formes de crèdit. Tenint present aquest plantejament, l'objectiu d'aquest apartat consistirà a analitzar la sociologia dels censataris de les institucions eclesiàstiques de la comarca.

En el decurs de la segona meitat del sis-cents, si a Vilassar i Llavaneres els principals deutors de l'Església eren els treballadors del camp, a Arenys de Mar i Canet van preponderar els mariners. En el fons, constituïa un clar reflex del perfil professional d'aquest conjunt de poblacions, unes, econòmicament més agràries i, unes altres, més mercantils.

Per la seva banda, al darrer quart del set-cents, Vilassar i Llavaneres van conservar l'hegemonia dels censataris pagesos, en contrast amb Canet i Arenys de Mar, que es caracteritzarien per un cert equilibri entre pagesos i mariners i menestrals i mariners, respectivament.

A grans trets, no s'han apreciat alteracions massa significatives en l'estudi del perfil professional, per una banda, dels censataris de l'Església i, per altra, del conjunt de la societat. Malauradament, la documentació no especifica el nivell econòmic del mariner o el pagès amb qui l'Església havia consignat el censal mort, per la qual cosa resulta complicat saber fins a quin punt l'Església buscava únicament censataris solvents.

Tanmateix, d'una manera altruista o intencionada, l'Església es va erigir en un important suport espiritual i terrenal per als seus feligresos. La societat no va dubtar a recórrer a aquesta institució quan havia de pagar un dot, lluir uns deutes, pagar unes medecines, un enterrament o el rescat d'un familiar captiu. Aquest hauria estat el cas de Joan Parera,[22] ferrer de Canet, de l'any 1679, que va contractar un censal mort amb el rector de Canet per poder pagar el rescat del seu cunyat que es trobava captiu a Alger.

Sens dubte, l'Església de les acaballes del set-cents va esdevenir més que un puntal espiritual per a nombroses famílies que es van trobar abocades a la més absoluta misèria. En línies anteriors, s'ha fet al·lusió a les nefastes conseqüències de les guerres internacionals i de les males collites sobre la societat del divuit: fam, mariners i comerciants a l'atur, o bé retinguts a les Índies a causa del bloqueig. Tot plegat, va deixar a la corda fluixa nombroses famílies. En aquestes circumstàncies tan dramàtiques, l'Església es va configurar en la principal subministradora de censal mort, ja fos perquè ningú més estava en disposició de poder prestar diners, ja fos perquè aquest instrument creditor havia perdut el seu atractiu econòmic per la reducció de l'interès de la pensió.

Un repàs a alguns dels censals morts consignats amb l'Església reflecteix acuradament el clima de penúria existent a les poblacions de la Marina. Així, al

desembre de 1794, Josep Cabot Quinot,[23] pagès de Llavaneres, afirma que «per expedicio de mes negocis molt urgents en que los aliments de primera necessitats son tant costosos y las contribucions ordinarias y extraordinarias insuportables haventse perdut poch menos que enterament la collita del vi unica (…) y no podent aconseguir ni dits aliments y los pagos del subsidi de somatent y demes contribucions», va crear un censal mort amb el rector de la parròquia de Llavaneres.

Si les poblacions més agràries van patir més directament els efectes de les males collites, les localitats més comercials van haver de fer front a les nefastes repercussions de la paralització del flux comercial amb les Índies. Així, al novembre de 1782, Teresa Saborit Xiqués,[24] muller de Pere Saborit, mariner de Canet, assenyala que creà un censal mort amb el rector de la parròquia «per soccorrer mas necessitats y de ma familia a causa de la asencia de mon marit 5 anys es a America sens tenir ninguna alio ni soccorro».

Anys més tard, Teresa Saborit[25] es veié abocada a crear un nou censal, també, amb el rector de la parròquia, perquè «Pau Saborit mariner de algun temps ha ausent en la America attes de trobarse la mia mare molt temps ha malalta en lo llit y per sa vellesa no poder treballar y de no trobaren jo ab possibilitat de sustentarme (…) necessito diners per mantenirme».

Paral·lelament, l'Església va despuntar com a principal institució creditora de censals morts a la universitat d'Arenys de Mar. Així, l'estudi de les finances municipals de l'època moderna evidencia que, sistemàticament, la universitat va haver de recórrer al crèdit per fer front als seus problemes de liquiditat. Els principals creditors de la universitat austriacista van ser, a banda de negociants i ciutadans honrats, institucions religioses, com el rector de la parròquia d'Arenys de Mar i el convent de les monges Carmelites Descalces de Vic.

A les acaballes del segle XVII, el valor dels censals morts que el municipi d'Arenys de Mar havia de lluir superava les 11.000 lliures i entre els creditors de la universitat destacaven particulars, però també el rector de la parròquia d'Arenys de Mar i d'altres poblacions veïnes i el convent de les monges Carmelites Descalces de Vic.

Davant la impossibilitat de poder retornar el capital prestat, al llarg del mil set-cents l'Ajuntament va haver de signar concòrdies individualitzades amb cadascun dels seus creditors. Així, el 1724, es va fixar una nova concordança amb les monges Carmelites Descalces de Vic, per mitjà de la qual s'establia que una part de l'arrendament de la carnisseria seria destinat al pagament de les pensions i censals morts endarrerits durant un espai de cinc anys.[26] Tot plegat, confirma la rellevància de l'Església com a principal institució creditora.

CONCLUSIONS

Així, doncs, malgrat haver-nos aproximat a l'actuació de l'Església com a creditora des d'un altre tipus de documentació, els resultats assolits han confirmat la rellevància de les institucions religioses com a subministradores de censals morts. Al llarg dels segles XVI i XVII, l'Església s'hauria anat configurant progressivament en la principal subministradora de censals morts. Aquesta tendència alcista arribaria a la seva màxima eclosió en el decurs del set-cents. El predomini de l'Església maresmenca com a principal institució censalista de les acaballes del divuit caldria atribuir-lo a dues raons. Per una banda, la reducció dels interessos de les pensions dels censals morts hauria afavorit que aquest instrument creditor perdés part del seu atractiu inversor; per altra, els efectes de les males collites finiseculars i el bloqueig comercial haurien propiciat que la resta de la societat no disposés d'un capital monetari suficient per poder prestar censals morts.

Tot i no disposar d'un llistat acurat de tots els censataris que van consignar algun censal mort amb les confraries religioses, les parròquies o els convents, el buidatge dels manuals notarials ens ha permès valorar el paper de l'Església com a institució censalista. Gràcies a això, hem pogut confirmar que el censal mort va esdevenir un instrument creditor associat a les institucions religioses, especialment, a partir del darrer quart del divuit. En canvi, la resta d'instruments creditors haurien romàs a mans de pagesos, comerciants, negociants o de mercaders.

Així mateix, la confrontació dels resultats obtinguts al Maresme amb les tendències assenyalades per la bibliografia ens ha permès corroborar el paper de l'Església com a principal subministradora de censals morts. Així, doncs, tant la parròquia, com els convents, les confraries i els hospitals haurien optat per canalitzar una part important de les seves rendes en el préstec de censals morts, tant a particulars com a institucions públiques.

Alexandra Capdevila Muntadas

NOTES

1.- Xavier Torres, *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas* (Girona 2000), 77 i ss.

2.- Una bona part dels treballs d'Enric Tello es fonamenten en el cadastre. Enric Tello, «El papel del crédito rural en la agricultura del Antiguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)», *Noticiario de Historia agraria*, núm. 7 (Barcelona 1994), 99-33; «Vendre per pagar. La comercialització forçada a l'Urgell i a la Segarra al final del segle xviii», *Recerques*, núm. 23 (Barcelona 1990), 141-159; «Propietat agrària i percepció de rendes. El paper de l'endeutament en la distribució social de les terres (Cervera 1744-45)», *Revista d'estudis d'Història Agrària*, núm. 8 (Barcelona 1983), 58-99; «La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària», *Recerques*, núm. 18 (Barcelona 1986), 47-71; *Cervera i la Segarra al segle xviii. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860* (Lleida 1995). Concepción Camarero Bullón, «Las detracciones sobre la economía agraria y el endeudamiento del pequeño campesino en el s. xviii: aplicación a un concejo castellano», *Agricultura y Sociedad*, núm. 33 (Madrid 1984), 197-253. Baudilio Barreiro, *La jurisdicción de Xallas en el siglo XVIII. Población, sociedad y economía*. En aquest cas, es combina l'estudi del cadastre amb els protocols notarials.

3.- Josep Maria Torras Ribé, *Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862)* (Barcelona 1976).

4.- Eva Serra Puig, «Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els ss. xvii i xviii. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat», *Recerques*, núm. 5 (Barcelona 1975), 33-72. Jaume Dantí Riu, *Terra i propietat al Vallès Oriental* (Santa Eulàlia de Ronçana 1988). Carme Sanmartí Roset, *La pagesia benestant al Bages. El mas Sanmartí* (Manresa 1991).

5.- Llorenç Ferrer Alòs, «L'Església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa els segles xviii i xix», *Recerques*, núm. 18 (Barcelona 1986), 7-47. Angela Atienza López, «El préstamo en la sociedad tardofeudal: las rentas censales del clero regular zaragozano en el siglo xviii», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, núm. 55 (Saragossa 1987), 67-104. Ibídem, «Transformaciones en el sistema de crédito y crisis de las economías monásticas a fines del Antiguo Régimen en Aragón», *IV Congreso de la Asociación de Historia económica* (Alacant 1989).

6.- Jaume Dantí Riu, «La hisenda municipal de Barcelona al segle xvi: el miratge del redreç», *Pedralbes*, núm. 13 (Barcelona 1993), 505-512. Plàcid Pérez Pastor, «Evolució dels censals de la Universitat de Sóller (1685-1760)», *Revista Institut d'Estudis Baleàrics*, núm. 7, 65-91.

7.- Alexandra Capdevila Muntadas, «Els mecanismes d'endeutament a la Catalunya litoral. El Maresme als darrers quaranta anys del segle xvii», *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils. Postguerres i reconstruccions* (Lleida 2002), 163-173. «L'Església com a principal institució censalista. El cas del Maresme durant l'època moderna», *Església, societat i poder a les terres de parla catalana. IV Congrés* CCEPC (Vic 2004), 491-508. *Entre la vinya i el comerç. Els orígens de l'expansió econòmica del Maresme a l'època moderna*, Documenta Universitària (Girona 2010).

8.- Arcadio García Sanz, «El Censal», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. 37, 281-305.

9.- M. Peset; V. Graullera, «Els censals i la propietat de la terra al segle xviii valencià», *Recerques*, núm. 18 (Barcelona 1986), 120.

10.- Enric Tello Aragay, *Cervera i la Segarra al segle XVIII.*

11.- Joan Giménez Blasco, *Mataró en la Catalunya del segle XVII: un microcosmos en moviment* (Mataró 2001), 535.

12.- Per conèixer els efectes de la crisi de finals del segle xviii, Alexandra Capdevila Muntadas, «"V*endre per pagar*". L'endeutament familiar al Maresme a finals del segle xviii», *XVI Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 2009), 67-78. «Las consecuencias del bloqueo naval de finales del siglo XVIII sobre las economías familiares catalanas», *X Reunión de la Fundación Española de Historia Moderna* **(**Santiago de Compostel·la 2008).

13.- Arxiu de la Corona d'Aragó = ACA. Not. Llavaneres, T. 1308, f. 21.

14.- Arxiu Parroquial de Sant Andreu de Llavaneres = APLL. Quaderns de comptes de la Confraria de la Minerva de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres.

15.- ACA. Not. Vilassar, T. 1591, f. 110.

16.- Arxiu Municipal Fidel Fita d'Arenys de Mar = AMFF. Not. Arenys de Mar, T. 1146, f. 192.

17.- ACA. Not. Vilassar, T. 1438, f. 212.

18.- ACA. Not. Vilassar, T. 1337.

19.- AMFF. Not. Montpalau, T. 111, f. 306.

20.- Un bon exemple per valorar el pes econòmic que representaven les fundacions en les rendes de la parròquia de Vilassar de Dalt. Vegeu Josep Samon Forgas «Les fundacions de la parròquia de Sant Genís de Vilassar entre els segles xvi-xviii», *Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró), 137-151.

21.- Llorenç Ferrer Alòs, «L'Església com a institució de crèdit. Les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa els segles xviii i xix», 45.

22.- AMFF. Not. Canet, t. 78.

23.- ACA. Not. Llavaneres, t. 1308, f. 1.

24.- AMFF. Not. Arenys de Mar, t. 1149, f. 295.

25.- AMFF. Not. Arenys de Mar, t. 1228, f. 204.

26.- AMFF. Not. Arenys de Mar, t. 1.078, f. 5.